

הרולד פינטר

אמנות, אמת ופוליטיקה

נאום לרגל קבלת פרס נובל לספרות, דצמבר 2005

בשנת 1958 כתבתי את הרברים הבאים:

אין אבחנות ברורות בין הממשי לבין הלא־ממשי, ולא בין האמיתי לכוזב. שום דבר איננו בהכרח אמיתי או כוזב; הוא עשוי להיות אמיתי וכוזב בו זמנית.

אני מאמין שלקביעות אלה יש עדיין משמעות, והן עודן ישימות לחקר המציאות באמצעות האמנות. ולפיכך, כסופר, אני עדיין עומד מאחריהן, אבל כְּאִזְרַח אינני יכול להתחזיק בהן. מה אמיתי? מה כוזב?

האמת בררמה לעולם חמקמקה. לעולם אינך מוצא אותה, אבל החיפוש אחריה הוא כפייתי. החיפוש הוא בכירור הרחף לפעולה. החיפוש הוא משימתך. ברוב המקרים אתה נתקל בְּאִמֶת באפלה, מתנגש בה, או קולט דימוי או תמונה הנראים כתואמים לאמת, מבלי שתבחין כי עשית זאת. אבל האמת הממשית היא שלעולם אין למצוא אמת אחת ויחידה באמנות הדרמטית. ישנן אמיתות רבות. האמיתות הללו קוראות תיגר זו על זו, נרתעות זו מפני זו, משתקפות זו בזו, מתעלמות זו מזו, מתגרות זו בזו, עיוורות זו לזו. לעתים אתה חש שאתה מחזיק אֶמֶת של רגע בידך, ואז היא נשמטת מבין אצבעותיך ואוברת.

לעתים קרובות נשאלתי איך נוצרו המחזות שלי. איני יכול לומר. גם איני יכול אף פעם לסכם אותם, אלא רק לומר כי זה מה שקרה. זה מה שאמרו. זה מה שעשו. מרבית המחזות נולדים מתוך שורה, מלה, או דימוי. בדרך כלל, מיד בעקבות המלה נולד דימוי. אביא שתי דוגמאות לשתי שורות שעלו בי לפתע, יש מאין, ובעקבותיהן הלך דימוי, ובעקבותיו הלכתי אני.

המחזות הם "הביתה" ו"הימים שחלפו". השורה הפותחת את "הביתה" היא: "מה עשית עם המספריים?" השורה הראשונה של "הימים שחלפו" היא: "כהה". ככל אחר משני המקרים לא היה לי מידע נוסף.

במקרה הראשון מישוהו פשוט חיפש מספריים ודרש לדעת את מקום הימצאם ממי שחשד בו כי גנב אותם. אבל לי היה ברור, איכשהו, שהאדם אליו הופנתה הדרישה

בכלל לא שָׁם על המספריים, וגם לא על השואל, לצורך העניין. "כהה", נשמע לי כמו תיאור של צבע שיער, צבע שיער של מישהי, בתשובה לשאלה. בכל אחד מן המקרים הרגשתי צורך עז להתחקות אחר העניין. זה היה מהלך חזותי, מעֵבֵר איטי, מֵצֵל לאור.

תמיד, כשאני כותב מחזה, אני קורא לדמויות, קודם כל, א', ב', וג'. במחזה שהפך להיות "הביתה", ראיתי אדם נכנס לחדר שומם ומפנה את שאלתו לאדם צעיר ממנו היושב על ספה מכוערת וקורא עיתון של מירוצים. איכשהו חשתי שא' היה אב וב' היה בנו, אם כי לא היתה לי הוכחה. אבל קיבלתי אישור לכך זמן קצר לאחר מכן, כשב' (שאחר כך היה לִלְנִי) אומר לא' (היה למקס): "אבא, אכפת לך אם אשנה את הנושא? אני רוצה לשאול אותך משהו. ארוחת הערב הזאת, שקודם אכלנו, זה היה שמה? איך אתה קורא לה? למה אתה לא קונה כלב? אתה הרי טבח כלבים. ברצינות. אתה הרי חושב שאתה מבשל בשביל עדר של כלבים." ובכן, מכיוון שב' קורא לא' "אבא", נראה לי הגיוני להניח כי הם אב ובנו. היה ברור גם שא' הוא הטבח, ונראה כי הבישול שלו לא ממש זכה להערכה גבוהה. האם ניתן להסיק מכך שלא היתה שם אם? לא ידעתי. ואולם, כמו שאמרתי אז לעצמי, התחלתינו אינן יכולות לחזות את אחריתנו.

"כהה". חלון גדול. שְׁמֵי עֵרֵב. גֵּבֵר, א' (אחר כך יהיה דִּילִי), ואֵשֶׁה, ב' (אחר כך היא תהיה קֵיט), יושבים וכידיהם כוסות משקה. "שמנה או רוזה?"¹, שואל הגבר. על מי הם מדברים? אלא שאז אני רואה, ניצבת בחלון, אֵשֶׁה, ג' (אחר כך היא תהיה אנה), באור אחר, גבה מופנה אליהם, שערה כהה.

זהו רגע מוזר, רגע בריאתן של דמויות, אשר עד לאותו הרגע לא היה להן קיום. מה שבא אחר כך הוא רגע תְּזוּזִיתִי, לא בטוח, אפילו הֶזוּי, אף כי לעתים עלול הוא להפוך לִמְפּוֹלָת בלתי נשלטת. מעמדו של היוצר מְבִיךְ למדי. במונח ידוע הדמויות אינן שְׁשׁוֹת לקראתו. הדמויות מתנגדות לו, לא קל לחיות איתן, הן בלתי־ניתנות להגדרה. וראי שאינך מסוגל להכתיב להן. במידה ידועה אתה משחק איתן משחק אינסופי, חתול ועכבר, פרה עיוורת, מחבואים. ואולם, בסופו של דבר, אתה מגלה כי יש לך בידיים אנשים בשרירם, בני אדם בעלי רצון ורגישות משל עצמם, עשויים מרכיבים שאין לאליידך לשנותם, לשלוט בהם, או לעוותם.

וכך, השפה באמנות נותרת בגדר עֶסְקָה רבי־משמעית, טוב־ענית, טְרַמְפּוֹלִינָה, בְּרִיכָה קפואה העלולה להישרב תחתיד, היוצר, בכל רגע. ואולם, כמו שאמרתי, החיפוש אחר האמת אינו עוצר אף פעם. אסור להשהותו, אסור לדחותו. יש להתעמת איתו, מיד, שם, בו ברגע.

1 במקור כמוכּוּן אין לתארים הללו (fat or thin) מגדר [הערת המתרגם].

תיאטרון פוליטי מציב מערכת שונה לגמרי של בעיות. יש להימנע, בכל מחיר, מִהֶטְפָּה. חשוב לשמור על אובייקטיביות. צריך להניח לרמויות לנשום את האוויר שלהן. אל לו, ליוצר, להגביל אותן או לצמצם את פעולתן כדי להִשְׁפִיעַ את טעמו, או עמדתו, או נטייתו. עליו להיות נכון לגשת אליהן ממגוון של זוויות, מְקַשֵּׁת מֵלֵאָה וחסרת מעצורים של נקודות ראות, אולי להפתיע אותן, לפעמים, ויחד עם זאת להותיר בידן את החירות לפנות לאן שירצו. לא תמיד זה עובד. וסאטירה פוליטית, כמובן, אינה שומרת על אף אחד מן הכללים הללו, למעשה היא עושה את ההיפך הגמור, שכן זהו תפקידה המפורש.

במחזה שלי "מסיבת יום הולדת", אני סבור שאני מניח לקשת רחבה של אפשרויות לפעול בתוך יער עבות של אפשרויות, לפני שאני מתמקד על ברירת השיעבוד. "שפת ההר" אינו מתיימר למגוון כזה של פעולה. הוא נותר ברוטאלי, קצר ומכוער. אבל החיילים במחזה נהנים קצת מזה. שוכחים לפעמים שהמענים משתעממים בקלות. הם זקוקים לקצת בידור כדי לרומם את רוחם. עדות לכך היו כמובן האירועים באבו ג'רייב בכגדאד. "שפת ההר" נמשך רק עשרים דקות, אבל יכול היה להימשך, שעה ועוד שעה, ועוד ועוד, אותה מתכונת חוזרת שוב ושוב, עוד ועוד, שעה אחר שעה.

מצד שני, "עפר ואפר" נראה לי כאילו הוא מתרחש מתחת למים. אֶשֶׁה טובעת, ידה שלוחה אל־על בין הגלים, שוקעת למצולות ונעלמת מן העין, מבקשת להגיע אל האחרים, אבל אינה מוצאת איש, לא מְעַל למים ולא מתחתם, מוצאת רק צללים, בבואות, צְפוּת; האֶשֶׁה, דמות אבודה בנוף טובע, אֶשֶׁה בלי מפלט מן הגורל שרומֶה היה כאילו נועד רק לאחרים.

אבל באשר הם מתו, נגזר גם עליה למות.

השפה הפוליטית, כפי הפוליטיקאים, איננה מגיעה אל המחוזות הללו, שכן מרביתם, על פי העדויות שבידינו, אינם מעוניינים בְּאִמַת אלא בְּכּוּחַ ובשימור אותו כוח. כדי לשמר את הכוח, חייב הציבור להישאר באי־דיעה, לחיות מתוך אי־דיעת האמת, גם האמת על חייר־שלו. על כן מה שסובב אותנו היא שטיח ענקי של שקרים, וממנו אנחנו ניזונים.

כפי שכל אחד כאן יודע, ההצדקה לפלישה לעיראק היתה כמות מסוכנת ביותר של נשק להשמדה המונית, אשר נמצאה בידי סדאם חוסיין, ובחלקה היתה אף מוכנה לירי בתוך ארבעים־וחמש דקות, ולגרום לחורבן מחריד. הובטח לנו כי זוהי האמת. זו לא היתה האמת. נאמר לנו כי היה לעיראק קשר עם אלי־קעידה וכי נשאה בחלק מן האחריות לזוועה שהתחוללה בניו יורק ב־11 בספטמבר 2001. הובטח לנו כי זוהי האמת. זו לא היתה האמת. נאמר לנו כי עיראק היתה איום על שלום העולם. הובטח לנו כי זוהי האמת. זו לא היתה האמת.

האמת שונה לחלוטין. האמת קשורה באופן שבו רואה ארצות הברית את תפקידה בעולם ושבו היא מבקשת לגלם תפקיד זה.

ואולם, בטרם אשוב להווה, אני מבקש להתבונן בעבר הקרוב, כלומר במדיניות החוץ של ארצות הברית אחרי מלחמת העולם השנייה. אני מאמין כי מוטלת עלינו החובה לבחון תקופה זו אפילו במידת עיון מוגבלת, כי זה מה שמסגרת הזמן מניחה לנו כאן. הכל יודעים מה התרחש בברית המועצות ובמזרח אירופה בתקופה שלאחר המלחמה: הברוטאליות השיטתית, הזוועות הרזוחות, הדיכוי האכזרי של חשיבה עצמאית. כל זה תועד ואומת במלואו.

אבל טענתי כאן היא שפשעי ארצות הברית באותה תקופה לא נודעו אלא באורח שטחי, לא כל שכן לא תועדו, אף יותר מכך – לא הופרו, יתרה מזאת – הם מעולם לא הוכרו כפשעים כלל ועיקר. אני מאמין כי יש לדבר על כך, ושלאמת יש משמעות רבה לגבי מצבו של העולם ברגע זה. אף כי נאלצה במידה מסוימת, בשל קיומה של ברית המועצות, הרי פעולותיה של ארצות הברית ברחבי העולם הבהירו כי היא מתירה לעצמה לעשות ככל העולה על רוחה.

למעשה, פלישה ישירה אל תחומיה של מדינה ריבונית מעולם לא היתה השיטה המועדפת על ארצות הברית. בדרך כלל העדיפה את מה שתארה כ"קונפליקט במתח נמוך". קונפליקט במתח נמוך פירושו שאלפי אנשים מתים בקצב איטי מכפי שהיה קורה לו הוטלת עליהם פצצה בתקיפה אחת. פירושו שאתה יכול לזהם את ליבה של הארץ, שאתה יכול לטעת גידול ממאיר ולהתבונן בהתפשטות הנמק. כשתושביה מוכנעים – או מוכים למוות – אין הברל – וחברייך שלך, הצבא והתאגידים הגדולים יושבים לִבְטח בשלטון, אתה מתייצב בפני המצלמות ומכריז שהדמוקרטיה ניצחה. זה היה מהלך שיגרתי במדיניות החוץ של ארצות הברית בשנים עליהן אני מדבר. הטרגדיה של ניקרגואה היתה פרשה משמעותית מאוד. אני בוחר לדבר עליה כאן כדוגמה ניצחת להשקפתה של אמריקה על תפקידה בעולם, אז כמו גם עכשיו.

נכחתי בפגישה בשגרירות ארצות הברית בלונדון בסוף שנות השמונים. הקונגרס של ארצות הברית אמור היה להחליט אם לתת עוד כסף לקונטראס במערכה שלהם נגד המדינה של ניקרגואה. הייתי חבר במשלחת מטעם ניקרגואה, אבל החבר החשוב ביותר באותה משלחת היה האב ג'ון מֶטְקָאף. בראש הגוף האמריקאי עמד ריימונד נֵייץ (אז המשנה לשגריר, ואחר כך השגריר). האב מֶטְקָאף אמר: "ארוני, אני אחראי על קהילה בצפון ניקרגואה. אנשי הקהילה שלי בנו בית ספר, מרכז רפואי, מרכז תרבות. חיינו בשלום. לפני כמה חודשים תקף כוח של הקונטראס את הקהילה. הם הרסו הכל: את בית הספר, את המרכז הרפואי, את מרכז התרבות. באופן ברוטאלי ביותר הם אנסו אחיות ומורות, טכחו רופאים. הם התנהגו כמו פראים. אנא, דרוש ממשלת

ארצות הברית שתיוסג מתמיכתה בפעילות הטרוריסטית המזעזעת הזאת. לריימונד זייץ יצא שם של אדם רציונלי, אחראי ומתוחכם מאוד. הוא זכה להערכה גדולה בחוגים דיפלומטיים. הוא הקשיב, שתק, ואז דיבר, בכובד ראש מסוים. "כבוד האב, אמר, "הרשה לי לומר לך משהו. במלחמה, טובלים תמיד החפים מפשע." דממה קפואה היתה שם. התכוננו בו. הוא לא זע. אכן, החפים תמיד טובלים.

לכסף מישוהו אמר: "אבל במקרה הזה, 'חפים מפשע' הם קורבנות של זוועה מעוררת חלחלה שממשלתך מממנת, זוועה אחת מני רבות. אם הקונגרס יקציב עוד כסף לקונטראס, עוד זוועות כאלה יוסיפו להתרחש, לא? האם הממשל שלך איננו אשם, לפיכך, בתמיכה במעשי רצח והרס המכוונים נגד אזרחי מדינה ריבונית?" זייץ היה שלו: "איני מסכים שהעובדות כמו שהוצגו מוכיחות את קביעותיך," הוא אמר.

כשיצאנו מן השגרירות אמר לי אחד היועצים האמריקאים כי הוא נהנה ממחזותי. לא ענית.

עלי להזכירכם שבאותו זמן השמיע הנשיא רייגן את ההצהרה הבאה: "הקונטראס הם המקבילה המוסרית של האבות המייסדים שלנו."

ארצות הברית תמכה במשטר הרודנות הברוטאלי של סומוזיה בניקרגואה במשך יותר מארבעים שנה. הניקרגואנים, בהנהגת הסאנדיניסטים, הפילו את המשטר הזה ב־1979, במהפכה עממית עוצרת נשימה.

הסאנדיניסטים לא היו מושלמים. גם הם החזיקו במידה הגונה של שחצנות, והפילוסופיה הפוליטית שלהם כללה כמה יסודות סותרים. אבל הם היו נבונים, רציונלים ותרבותיים. הם שמו להם למטרה לכונן חברה יציבה, הגונה, פלוראליסטית. עונש המוות בוטל. מאות אלפי איכרים אביונים חזרו מן המתים. ליותר ממאה אלף משפחות ניתנה הזכות להחזיק באדמות. נבנו אלפיים בתי ספר. מערכת אוריינות מרשימה למדי צימצמה את האנלאפבתיות ברחבי הארץ לכדי פחות משביעית. הוכרז על חינוך חינם. הוקמו שירותי רפואה בחינם. תמותת התינוקות הצטמצמה בשליש. הפוליו הובס כליל.

ארצות הברית הוקיעה את ההישגים האלה כחתרנות מרקסיסטית/לניניסטית. בעיני הממשל של ארצות הברית מה שהתחולל שם היווה דוגמה מסוכנת. אם יותר לניקרגואה לקיים גורמות בסיסיות של צדק חברתי וכלכלי, אם יותר לה להעלות את רמת השירותים הרפואיים והחינוך ולהשיג אחדות חברתית וכבוד עצמי לאומי, כי אז גם ארצות שכנות ישאלו אותן שאלות ויעשו אותם דברים. באותם ימים היתה כמובן התנגדות עזה לסטאטוס קוו באל-סאלואדור.

דיברתי קודם לכן על "שטיח שקרים" המקיף אותנו. הנשיא רייגן נהג לתאר את ניקרגואה כ"מרתף עינויים טוטליטרי". תיאור זה היה מקובל בדרך כלל על התקשורת, ולא כל שכן על הממשלה הבריטית, כהערה מדויקת והוגנת. אבל לאמיתו של דבר לא היתה כל עדות לקיומן של יחידות חיסול תחת הממשל הסנדיניסטי. לא היתה כל עדות לעינויים. לא היתה כל עדות לאלימות צבאית שיטתית או רשמית. אנשי דת אף פעם לא נרצחו בניקרגואה. למעשה בממשלה כיהנו שלושה כמרים, שני כמרים ישועים ומיסיונר מאריקנולי. מרתפי העינויים הטוטאליטריים נמצאו למעשה בקרבת מקום, באל־סאלוואדור וגואטמלה השכנות. ארצות הברית הפילה את הממשלה הדמוקרטית הנבחרת של גואטמלה ב־1954, ועל פי ההערכה יותר ממאתיים אלף בני אדם נפלו קורבן לעריצותן של הדיקטטורות הצבאיות אשר שלטו שם מאז.

שישה מבכירי הישועים בעולם נרצחו באכזריות באוניברסיטה של מרכז אמריקה בסן־סאלוואדור ב־1989 בידי גרוד של חטיבת אלקאטל, שאומן בפורט בֶּנינג, ג'ורג'יה, ארצות הברית. אותו אדם אמיץ לב במיוחד, הארכיבישוף רוֹמְרוֹ, נרצח בעת שאמר את המיסה. על פי ההערכה, 75,000 בני אדם מתו. מדוע הומתו? משום שהאמינו כי חיים טובים יותר הם בגדר האפשר ושצריך להשיגם. האמונה הזאת הגדירה אותם מיד כקומוניסטים. הם מתו משום שהעזו לערער על המצב הקיים, על הנוף האינסופי של עוני, מחלות, השפלה ודיכוי שהיו נחלתם מיום היוולדם.

ארצות הברית הפילה בסופו של דבר את הממשלה הסנדיניסטית. זה ארך כמה שנים ודרש התנגדות של ממש, אבל דיכוי כלכלי חסר מעצורים ושלושים אלף הרוגים הצליחו לשבור את רוחו של העם הניקרגואני. ושוב הם היו תשושים ומוכי עוני. בתי ההימורים שבו לפרוח בארצם. שירותי בריאות־חינם וחינוך־חינם חוסלו. העסקים הגדולים שבו לשלוט ביתר שאת. ה"דמוקרטיה" ניצחה.

אבל ה"מדיניות" הזאת לא הוגבלה בשום פנים רק למרכז אמריקה. היא יושמה ברחבי העולם כולו. לא היה לה סוף, וכאילו לא התקיימה מעולם.

ארצות הברית טיפחה, ובמקרים רבים אף הולידה, כל משטר רודנות צבאי ימני בעולם מאז סוף מלחמת העולם השנייה. אני מתכוון לאינדונזיה, יוון, אורוגוואי, ברזיל, פרגוואי, האיטי, תורכיה, הפיליפינים, גואטמלה, אל־סלוואדור, וכמובן צ'ילה. את הזוועה שחוללה ארצות הברית בצ'ילה בשנת 1973 לעולם אי אפשר יהיה לטהר ואף לא לסלוח עליה.

מאות אלפי מעשי הרג התרחשו בארצות הללו. האם התרחשו? והאם בכל המקרים אפשר לייחסם למדיניות החוץ של ארצות הברית? התשובה היא כן, הם התרחשו, ואפשר לייחסם למדיניות החוץ של ארצות הברית. אבל לא הייתם יכולים לדעת זאת.

זה לא קרה מעולם. דבר לא קרה מעולם. אפילו בשעה שהרברים קרו, הם לא קרו. זה לא היה חשוב. לא היה בכך שום עניין. פשעיה של ארצות הברית היו שיטתיים, רצופים, מרושעים, חסרי חמלה, אבל רק מעטים דיברו עליהם. את הקרדיט על כך תנו לאמריקה. היא הצליחה להגיע לרמות קליניות של תימרוני כוח ברחבי העולם בעודה מתחזה לחיל המשמר של הטוב האוניברסלי. הצלחה מבטיחה, מלאה שנינות, של פעולה היפנוטית. אני אומר לכם שארצות הברית היא ללא ספק ההצגה הכי טובה בעיר. היא ללא ספק אלימה, אדישה, שופעת בוז וחסרת חמלה, אבל היא גם חכמה מאוד. בתור סוכנת מכירות היא מיוחדת במינה, והסחורה החמה ביותר שלה היא אהבה עצמית. זהו שילוב מנצח. הקשיבו לכל נשיאי ארצות הברית בטלוויזיה כשהם מבטאים את המלים "העם האמריקאי", כמו למשל במשפט "אני אומר לעם האמריקאי שהגיע הזמן להתפלל ולהגן על זכויותיו של העם האמריקאי ואני מבקש מן העם האמריקאי לתת אמון בנשיא שלהם בפעולה שהוא עומד לעשות מטעם העם האמריקאי".

אסטרטגיה מבטיחה ממש. משתמשים בשפה כדי ללכוד את המחשבה בין המצרים. המלים "העם האמריקאי" מספקות כרית חושנית וביטחון אמיתי. אל תחשוב. השתרע על הכרית. הכרית אולי חונקת לך את האינטליגנציה והכישורים הביקורתיים שלך, אבל היא נוחה מאוד. היא לא חלה כמובן על ארבעים מיליון בני האדם החיים מתחת לקו העוני ועל שני מיליונים של גברים ונשים הכלואים בגולאג הענקי של בתי כלא הפרוש על פני ארצות הברית.

ארצות הברית כבר לא מייחסת חשיבות לסכסוך הנשמר במתח נמוך. היא אינה רואה טעם באיפוק, ואפילו לא בערמומיות. היא מניחה את קלפיה על השולחן בלי חשש או משוא פנים. היא פשוט לא שמה על האו"ם, על החוק הבינלאומי, או על המחאה הביקורתית, אותה היא רואה כחסרת אונים וכלא רלוונטית. ויש לה גם טלה משלה, הפועה ונשרך אחריה בחבל – בריטניה הגדולה, הכנועה והפאתטית.

מה קרה לרגישות המוסרית שלנו? האם היתה לנו כזאת אי פעם? מה פשר המלים הללו? האם הן מתייחסות למושג שמשמשים בו היום רק לעתים נדירות – המצפון? מצפון שעניינו לא רק מעשינו שלנו, אלא האחריות המשותפת למעשיהם של אחרים? האם כל זה מת? הביטו אל מפרץ גואנטנאמו. מאות בני אדם עצורים שם ללא כתב אשמה כבר יותר משלוש שנים, ללא ייצוג משפטי או הליכים ראויים; טכנית – הם עצורים לנצח. המיתקן הזה, הבלתי-יחוקי בעליל, מופעל למרות אמנת ז'נובה.

לא רק שקיזמו עובר בשקט, אלא שגם זו הקרויה "הקהילה הבינלאומית" בקושי חושבת עליו. את השערורייה הפלילית הזאת מבצעת מדינה המכריזה על עצמה כ"מנהיגת העולם החופשי". האם אנחנו זוכרים את אלה היושבים במפרץ גואנטנאמו? מה אומרת עליהם התקשורת? הם מופיעים מדי פעם – פריט קטן בעמוד שש. הם

הושמו בשטח הפקר שממנו מן הסתם לא יחזרו לעולם. כרגע רבים מהם שובתים רעב, מוזנים בכפייה, חלקם תושבים בריטים. אין שום דבר מרגיע בהליכים הללו של הזנה בכפייה. לא תרופות הרגעה, לא הרדמה. רק שפופרת שתקועה לך באף ישר לתוך הגרון. אתה מקיא דם. זהו עינוי. מה אמר על כך שר החוץ הבריטי? לא כלום. מה אמר על כך ראש הממשלה הבריטי? לא כלום. מדוע לא? משום שארצות הברית אמרה: ביקורת על התנהגותנו במפרץ גואנטנאמו יוצרת פעולה בלתי ידידותית. או שאתם איתנו או שאתם נגדנו. ככה שפלייר סותם את הפה.

הפלישה לעיראק היתה מעשה שוד, פעולה של טרור מדינה בוטה, תוך הפגנת זלזול גמור בעקרונות של החוק הבינלאומי. הפלישה היתה פעולה צבאית שרירותית שהתבצעה בהשראת סדרה של שקרים על גבי שקרים ותימרון גס של התקשורת, ולפיכך של הציבור; מעשה שתכליתו ביצור השליטה הצבאית והכלכלית האמריקאית במזרח התיכון במסווה – כמוצא אחרון – של שיחרור, אחרי שכל ניסיונות ההצדקה האחרים נכשלו. הצהרה מעוררת פלצנות של כוח צבאי, הנושא באחריות להריגה ולהטלת מום ברכבות הפנים מפשע.

הבאנו עינויים, פצצות מצרף, אוראניום מדולל, אינספור מעשים של רצח חסר תכלית, סבל, השפלה ומוות לעם העיראקי, ואנחנו מכנים זאת "הבאת חירות ודמוקרטיה למזרח התיכון".

כמה אנשים עליך להרוג בטרם תענה להגדרה של רוצח המונים ופושע מלחמה? מאה אלף? די והותר, הייתי אומר. על כן יהיה זה מן הצדק שבוש ופלייר יובאו למשפט בפני בית הדין הבינלאומי. אבל בוש פיקח. הוא לא אישר את בית הדין הבינלאומי. לפיכך אם חייל אמריקאי, או לצורך העניין פוליטיקאי כלשהו, ימצא את עצמו בתא הנאשמים, בוש מזהיר שישגר את המארינס. אבל טובי בלייר אישר את בית הדין, ולפיכך אפשר לתבוע אותו לדין. אנחנו יכולים לגלות לבית הדין את כתובתו, אם הם מעוניינים: רחוב דאובינג מס' 10, לונדון.

מוות בהקשר זה איננו רלוונטי. גם בוש וגם בלייר רואים במוות דבר זניח. לפחות מאה אלף עיראקים נהרגו בהפצצות ובירי טילים אמריקאיים עוד בטרם החלה ההתקוממות העיראקית. אנשים אלה הם חסרי חשיבות. מותם אינו קיים. הם שקופים. הם אינם רשומים אפילו כמתים. "אנחנו לא עוסקים במניין גופות", אמר הגנרל האמריקאי טומי פראנקס.

זמן קצר לאחר הפלישה התפרסמה תמונה בעמוד השער של עיתונים בריטיים: טובי בלייר נושק ללחיו של ילד עיראקי קטן. "ילד אסיר תודה", נאמר בכיתוב. כמה ימים לאחר מכן נדפסו סיפור ותמונה, בעמוד פנימי, של ילד אחר, בן ארבע, ללא זרועות. משפחתו מתה מפגיעת טיל. הוא היה הניצול היחיד. "מתי אקבל את זרועותי בחזרה?"

שאל. הסיפור נפל. טוני בלייר לא חיבק אותו בזרועותיו, וגם לא את גופו של שום ילד בעל מום אחר, וגם לא שום גופה שותתת דם. הדם מלוכלך. הוא מלכלך את החולצה והעניבה כשאתה נושא נאום כן בטלוויזיה.

אלפיים ההרוגים האמריקאים מסכים מבוכה. הם מובלים אל קברם בחשיכה. הלוויות חשאיות במקום בטוח. בעלי המום נרקבים במיטותיהם, חלקם עד סוף חייהם. וככה, ההרוגים ובעלי המום נרקבים יחדיו, בתוך קברים שונים.
הנה קטע מפואמה מאת פאבלו נרוּדָה, "אני מסביר כמה דברים":

וּבְקָר אֶחָד כָּל זֶה נִשְׂרָף,
בְּקָר אֶחָד לְשׁוֹנוֹת הָאֵשׁ
קָפְצוּ מִן הָאֲדָמָה
טוֹרְפוֹת בְּנֵי אָדָם
וּמְאֹז אֵשׁ,
וְאֶבֶק שְׂרָפָה מְאֹז,
וּמְאֹז דָּם.

בְּרִיּוֹנִים וּמְטוֹסִים וְחִילוֹת הַמּוֹרִים,
בְּרִיּוֹנִים וְטַבְעוֹת־חֹתֶם וְרוֹזְנוֹת,
בְּרִיּוֹנִים וּגְזִירֵי שְׁחֹר יוֹרְקִים בְּרִכָּה
מִשְׁמִים בָּאוּ לְהַרְג יְלָדִים
וְדָם יְלָדִים זָרָם בְּרַחֲבוֹת
זָרָם בְּלֵי הַתְּרַגְּשׁוֹת, כְּמוֹ דָם יְלָדִים.

תַּנְיִם שְׁתַּנְיִם יְבוּזוּ לָהֶם
אֲבָנִים שְׂקוּץ יְבֵשׁ יִנְשׂוּךְ וַיִּירַק,
צַפְעוֹנִים שֶׁהֲצַפֵּעַ יִתְעַבֵּם

אֲתֶכֶם, פְּנִים אֶל פְּנִים, רְאִיתִי אֶת דְּמָה
שֶׁל סִפְרָד מְטַפֵּס כְּמוֹ גְּאוֹת
לְהִטְבִּיעַ אֶתְכֶם בְּגַל אֶחָד
שֶׁל גְּאוֹה וְסַכִּינִים.

גְּנֻרְלִים
בוֹגְדָנִים:

רְאוּ אֶת בֵּיתֵי הַמֵּת,
הַבֵּיטוּ בְּסִפְרֵי הַשְּׁבוּרָה;
מִכָּל בַּיִת זֹרְמֵת מִתְּכַת בּוֹעֶרֶת
בְּמָקוֹם פְּרָחִים
מִכָּל נֶקֶב כְּדוֹר בְּסִפְרֵי
קָמָה סִפְרֵי
וּמִכָּל יֶלֶד מֵת – רוֹבֵה עִם עֵינַיִם
וּמִכָּל פֶּשַׁע נוֹלְדִים כְּדוֹרִים
שֶׁבָּבֹא הַיּוֹם יִמָּצְאוּ
אֶת עֵיז הַשּׁוֹר שֶׁל לְכַבּוֹתֵיכֶם.

וְאַתֶּם תִּשְׁאַלוּ: לָמָּה שִׁירְתוּ לֹא
מִדְּבַרְתָּ עַל חִלּוּמוֹת וְעָלִים,
וְעַל הָרֵי הַגְּעֵשׁ הַגְּדוֹלִים שֶׁל מוֹלְדֹתוֹ?

בּוֹאוּ לְרֹאוֹת אֶת הַדָּם בְּרַחֲבוֹת
בּוֹאוּ לְרֹאוֹת אֶת
הַדָּם בְּרַחֲבוֹת
בּוֹאוּ לְרֹאוֹת אֶת
הַדָּם בְּרַחֲבוֹת.

שיהיה ברור לגמרי: כאשר אני מצטט מן הפואמה של נְרוּדָה אינני משווה בשום אופן את ספרד הרפובליקנית לעיראק של סדאם חוסיין. אני מצטט את נְרוּדָה משום שבכל השירה בת זמננו לא מצאתי תיאור חודר קרביים כזה של הפצצת אזרחים. אמרתי קודם שארצות הברית נוהגת היום בגילוי לב גמור כשהיא מניחה את קלפיה על השולחן. זה בדיוק המצב. המדיניות הרשמית המוצהרת שלה מוגדרת היום כ"שליטה כלל-עולמית". הניסוח איננו שלי; הוא שלהם. "שליטה כלל-עולמית" פירושה שליטה ביבשה, בים, באוויר ובחלל, ובכל המשאבים הנלווים. ארצות הברית מחזיקה כיום 702 מתקנים צבאיים ברחבי העולם, ב־132 מדינות, לצד היוצא מן הכלל המכובד של שוודיה, כמובן. איננו יודעים כיצד הם הגיעו לשם, אבל הם שם. עובדה. ארצות הברית מחזיקה 8,000 ראשי חץ גרעיניים פעילים ומבצעיים. אלפיים מתוכם מצויים בדרגת כוננות עליונה, זמינים לשיגור בהתרעה של 15 דקות. היא מפתחת מערכות חדשות של עוצמה גרעינית, הידועות בשם "מחריבות בונקרים". הבריטים,

המשתפים פעולה תמיד, מתכוונים להחליף את הטיל הגרעיני שלהם, ה"טרנדנט". מי, אני תוהה, נמצא אצלם על הכוונת? אוסמה בן-לאדן? אתם? אני? פלוני-אלמוני? סין? פאריס? מי יודע? מה שאנחנו כן יודעים הוא שהשיגעון האינפנטילי הזה – ההחזקה והאיום בשימוש בכלי נשק גרעיניים – הוא לב הפילוסופיה המדינית האמריקאית כיום. עלינו להזכיר לעצמנו כי ארצות הברית מצויה במתח צבאי קבוע ואינה מראה כל סימן כי בכוונתה להפיגו.

אלפים רבים, אם לא מיליוני בני אדם בארצות הברית עצמה חשים בכירור גועל, בושה וזעם נוכח פעולות הממשל שלהם, אבל כמצב העניינים הנוכחי אין הם מהווים עדיין כוח פוליטי של ממש. ואולם, החרדה, חוסר הוודאות והפחד הגוברים, אותם אנחנו רואים, גדלים מדי יום בארצות הברית, ונראה שלא ידעכו.

אני יודע שלנשיא בוש יש הרבה כותבי נאומים מוכשרים מאוד, אבל הייתי רוצה להתנדב למשימה בעצמי. אני מציע את הנאום הקצר הבא, אותו יוכל לשאת מול האומה בטלוויזיה. אני רואה אותו חמור סבר, שיערו מסורק בקפידה, רציני, מנצח, כן, לרוב מוליך שולל, לעתים מעווה פניו בחיוך מריר, מצודרד משהו, גבר-גבר.

"אלוהים טוב. אלוהים גדול. אלוהים טוב. אלוהים שלי טוב. האלוהים של בן-לאדן רע. הוא אלוהים רע. האלוהים של סדאם היה רע, אלא שלא היה לו בכלל אלוהים. הוא היה ברברי. אנחנו לא ברברים. אנחנו לא מקצצים לבני אדם את הראש. אנחנו מאמינים בחירות. ככה גם אלוהים. אני לא ברברי. אני המנהיג הנבחר באורח דמוקרטי של דמוקרטיה אוהבת-חירות. אנחנו חברה רחמנית. אנחנו נותנים כיסא חשמלי רחמני וזריקת רעל רחמנית. אנחנו אומה גדולה. אני לא רודן. הוא רודן. אנחנו לא ברברים. הוא ברברי. והוא ברברי. הם כולם כאלה. לי יש סמכות מוסרית. רואים את האגרוף הזה? זאת הסמכות המוסרית שלי. ושלא תשכחו את זה."

חייו של סופר כוללים פעילות פגיעה מאוד, כמעט עירומה. איננו צריכים להתלונן על זה. זוהי בחירתו של הסופר, ועם זה הוא תקוע. אבל נכון לומר שאתה פרוץ לכל רוח, וכמה מאותן רוחות באמת מקפיאות. אתה לבדך, תלוי על בלימה. אין לך מקלט, ולא חסות – אלא אם תשקר – ובמקרה כזה בנית לעצמך חסות משלך, ואז, אפשר לומר, הפכת לפוליטיקאי.

התייחסתי לא מעט לנושא המוות הערב. אצטט עכשיו שיר שלי הקרוי "מֹות".

אֵיפֹה נִמְצָא גּוֹף הַמֵּת?

מִי מְצָא אֶת הַגּוֹף הַמֵּת?

הַדְּיָה גּוֹף הַמֵּת מֵת כְּשֶׁנִּמְצָא?

אֵיךְ נִמְצָא גּוֹף הַמֵּת?

מִי הִיָּה גּוֹף הַמֵּת?

מי הִיָּה אָבִיו אוֹ בְּתוֹ אוֹ אָחִיו
אוֹ דּוֹדוֹ, אוֹ אָחוֹתוֹ, אוֹ אִמּוֹ, אוֹ בְּנוֹ
שֶׁל הַגּוֹף הַמֵּת וְהַנְּטוּשׁ?

הָאֵם הִיָּה הַגּוֹף מֵת כְּשֶׁנְּנֵטֵשׁ?
הָאֵם נְנֵטֵשׁ הַגּוֹף?
מִי אִפּוֹא נְטֵשׁ אוֹתוֹ?

הֲהִיָּה גּוֹף הַמֵּת עִירֵם אוֹ לְבוּשׁ לְמִסְעָ?
לָמָּה הַכְּרִזְתֶּם שֶׁהַגּוֹף הַמֵּת מֵת?
הָאֵם הַכְּרִזְתֶּם שֶׁהַגּוֹף הַמֵּת מֵת?
כִּפְמָּה הַפְּרַתֶּם אֶת גּוֹף הַמֵּת?
אִיךָ יִדְעַתֶּם שֶׁגּוֹף הַמֵּת הִיָּה מֵת?

הָאֵם רְחַצְתֶּם אֶת הַגּוֹף הַמֵּת?
הָאֵם עֲצַמְתֶּם אֶת שְׁתֵּי עֵינָיו?
הָאֵם קִבְּרַתֶּם אֶת הַגּוֹף?
הָאֵם הִשְׁאֲרַתֶּם אוֹתוֹ נְטוּשׁ?
הָאֵם נִשְׁקַתֶּם לַגּוֹף הַמֵּת?

כשאנו מסתכלים במראה אנחנו חושבים כי התמונה מולנו מדויקת. אבל די שנוזו רק מילימטר אחד, והתמונה תשתנה. אנחנו מתכווננים למעשה בטווח אינסופי של השתקפויות. ואולם, לפעמים חייב הסופר לנפץ את המראה – משום שמן הצד השני של המראה ניבטת אליו האמת.

אני מאמין שלמרות הקשיים העצומים הכרוכים בכך, נחישות אינטלקטואלית תקיפה, בלתי מתפשרת, ועיקשת שלנו, כאזרחים, להגדיר את האמת הממשית של חיינו, ושל החברות שבתוכן אנו חיים, היא חובה מכרעת המוטלת על כולנו. למעשה היא הכרחית.

אם נחישות כזו לא תתגלם בחזון הפוליטי שלנו, אין כל תקווה לחדש את מה שכבר כמעט אבד לנו – את כבוד האדם.

7.12.2005

מאנגלית אברהם עוז